

ÎN JURUL PROBLEMELOR DE METODOLOGIE A LITERATURII COMPARATE PE MARGINEA UNEI LUCRĂRI RECENTE ¹

DE

N. I. POPA

Domeniul literaturii comparate, ca disciplină științifică, este astăzi mai actual decît oricînd pe plan mondial. Al V-lea Congres al Asociației Internaționale de literatură comparată, care a avut loc în toamna trecută la Belgrad, a reprezentat o confruntare semnificativă între diferitele concepții și școli relative la obiectul și metodologia acestor probleme complexe care angajează o colaborare mondială. Volumul *La littérature comparée*, publicat la cîteva luni după congres, de eminenții comparatiști Claude Pichois, profesor la Universitatea din Bâle și A. M. Rousseau, conferențiar la Facultatea de litere din Aix-en-Provence, în colecția U₂ destinată de editura pariziană Armand Colin lumii universitare, constituie un bilanț critic luminos al acestor probleme controversate. Voi încerca să confrunt lucrările de literatură comparată realizate de noi pînă acum cu ultimele tendințe afirmate în știința mondială, pentru a arăta, în incheiere, cum ne orientăm astăzi.

Comparatismul românesc are deja o tradiție bogată și valoroasă. Toți cercetătorii noștri s-au condus mai ales după îndrumările de istoriografie literară franceză și germană ale veacului trecut sau după școala franceză formată în jurul mării publicații „Revue de littérature comparée”, de la Paris, întemeiată de F. Baldensperger și P. Hazard în 1921, condusă apoi de Jean-Marie Carré și M. Bataillon. Secretarul general al revistei este, de mai mulți ani, B. Munteanu, fost profesor de literatură franceză la Universitatea din București, acum specialist recunoscut în literatură comparată. Lucrarea sa recentă, *Constantes dialectiques en littérature et en histoire* (Didier, 1968), face din el un teoretician autorizat al literaturii comparate. Tezele cu teme comparatiste ale lui Pompiliu Ejiade, N. I. Apostolescu, N. Șerban, Al. Ciorănescu, Dorothea Cristescu, au fost susținute la Sorbona. Iar lucrările din acest domeniu publicate odinioară de B. P. Hasdeu în folclor comparat, de N. Iorga, Ch. Drouhet, D. Russo, N. Cartoian, Ramiro Ortiz, P. Grimm, Al. Marcu, D. Popovici, E. Lovinescu, P. V. Haneș, P. P. Panaitescu, N. N. Condeescu, L. Rusu, P. Caraman, N. Façon, J. Livescu, G. Călinescu, Gh. Bogdan-Duică, Al. Dima, I. C. Chițimia, erau dominate de problema izvoarelor și a influențelor, după expresia franceză, de „filiația și geneza” operelor literare, stabilite istoric. Mai recent, Tudor Vianu și elevii lui au

¹ Cl. Pichois et A. M. Rousseau, *La littérature comparée*, Paris, A. Colin, 1967 (Collection U₂).

An. lingv. ist. lit., T. 19, p. 175—184, Iași, 1968.

urmărit, în special istoricul temelor și al motivelor și situarea literaturii românești, cu specificul ei național, în cadrul literaturii universale.

Cum era și firesc, nu au lipsit nici tentativele de formulări teoretice și metodologice asupra literaturii comparate, așa cum era concepută de școala franceză și de cea germană. Menționez mai ales volumul *La littérature comparée*, publicat de marele comparatist Paul Van Tieghem, în colecția A. Colin, în 1931 (a 4-a ediție în 1951), tradus în românește și prefațat de Al. Dima, în 1966; apoi manualul mai recent *La littérature comparée* al profesorului Marius-François Guyard, în colecția „Que sais-je?” (P.U.F., 1959, de. II, 1961), limitat, de fapt, la domeniul francez. Două călăuze ne vin din America: culegerea de 12 studii, scrise în colaborare, *Comparative literature, method and perspective*, sub conducerea profesorilor N. Stallknecht și H. Frenz (Carbondale, 1961) și volumul *Principios de literatura comparada* al compatriotului nostru Al. Ciortanescu (Tinerile, 1964).

În ultimii 20 de ani, s-au produs reacții vii, chiar vehemente, față de metodele „școlii franceze”, mai exact europene, de la Paris, considerată pozitivistă, redusă la literaturile europene și condusă de studii exclusiv al izvoarelor și influențelor, dar sprijinită pe un fel de cosmopolitism nivelator și străin de problema operelor literare ca creații de artă. Savanții sovietici Jürmunki, Samarin, Alexeev, Neupokoeva și Hlsberg, întemeiați pe știința marxist-leninistă, au corectat concepția franceză prin lărgirea domeniului comparatist, prin ideea de „interferențe literare”, deci prin raporturi reciproce între toate țările, și prin locul acordat condițiilor social-politice în receptarea influențelor. Școala americană, condusă de René Wellek, autorul volumului *New Criticism* și al masivei lucrări *Theory of Literature*, tradusă anul trecut în românește, a impus o cercetare atentă a operelor realizate prin schimburile internaționale de idei, atitudini, sentimente, curente și stiluri, preconizând chiar o stilistică și o metrică comparată, bazate pe principiile structuraliste. Un element comun acestor reacții, dacă lăsăm la o parte explicația literaturii prin baza social-economică, proprie țărilor socialiste, este tocmai revenirea la studiul operelor, la organizarea, structura și originalitatea lor și a curentelor naționale. Este semnificativ faptul că chiar în Franța s-a produs un reviriment în acest sens. Comparatistul René Etiemble, profesor la Sorbona, într-o polemică răsunătoare, *Comparaison n'est pas raison. La Crise de la littérature comparée* (1963), a denunțat scăderile metodei europene. După el, noțiunea goetheeană de *Weltliteratur* trebuie extinsă asupra tuturor țărilor din lume, mari sau mici, până în China, Japonia și America de Sud, ale căror tradiții literare au precedat adesea Europa în unele idei, tendințe și moduri de expresie. Pe de altă parte, interesul cercetării comparatiste nu se poate limita la factorul emițător. Studiul trebuie să adincească în particular contribuția factorului receptor în asimilarea organică a influenței, transpusă în creații originale și naționale. Problema privește deopotrivă circulația internațională a curentelor și a stilurilor, a temelor și a motivelor care apar adaptate și diferențiate de la țară la țară, potrivit situației locale specifice. Scopul principal al literaturii comparate este doar o mai bună înțelegere istorică și estetică a literaturilor naționale, considerate prin comparație în individualitatea lor particulară. *Curențele literare privity ca fenomene internaționale*, iată una din temele Congresului Asociației Internaționale de literatură comparată de la Belgrad din 1967.

Această „criză a literaturii comparate”, care nu s-a rezolvat încă, este marcată prin înmulțirea lucrărilor teoretice, a conferințelor și a congreselor naționale și internaționale, de apariția a noi reviste și publicații, ca revista comparatistă „Arcadia” la Bonn, de includerea tot mai largă a disciplinei în programele universitare din lume. Academile de științe din Leningrad, Moscova și Budapesta posedă asemenea institute și secții de literatură universală și comparată. Colegii noștri maghiari au meritul unor inițiative și realizări remarcabile, de la revista „Helicon”, publicată la Debrecin între 1938—1944, ca expresie a Comisiei internaționale de istorie literară, până la volume ca *La littérature comparée en Europe orientale* (1963), acte ale Conferinței organizate la Budapesta în 1962, culegerile de studii *Littérature hongroise, littérature européenne* din 1966 și *Littérature et Réel* din 1967.

Comisia Internațională de istorie literară, devenită în 1948 Federația Internațională de Limbi și Literaturi moderne, cu congrese periodice, a discutat probleme capitale și nevralgice ca: *Metodele în istoria literară* (Budapesta, 1931), *Perioadele din istoria literară a Europei* (Amsterdam, 1935), *Genurile literare* (Lyon, 1939), *Literatura în raporturile ei cu mișcările sociale și politice* (Paris, 1950), *Limbile și literaturile moderne în relațiile lor cu artele frumoase* (Florența, 1951), *Literatură și știință* (Oxford, 1955), *Problema stilului și a formei în literatură* (Heidelberg, 1958), *Limbă și literatură*, (Liège, 1961), *Istoria literară și critica literară* (New York, 1964), *Realul în literatură și limbă* (Strasbourg, 1966).

La rîndul ei, Asociația Internațională de Literatură Comparată a frământat în congresele ei probleme care se cereau limpezite prin confruntări și discuții: *Teoria literaturii comparate* (Chapel Hill, 1958), *Literaturile de limbi ne-universale și raporturile lor cu literaturile de limbi universale, Terminologia literară* (Utrecht, 1961), *Naționalism și cosmopolitism în literatură, Definiția termenilor relativi la imitație, originalitate și influență* (Fribourg, 1964), *Curențele literare ca fenomene internaționale, Literatură orală și literatură scrisă* (Belgrad, 1967). Pentru Congresul Asociației din 1970, la Bordeaux, s-a fixat tema *Est și Vest*. Aceeași organizație lucrează din 1964 la elaborarea unui *Dictionnaire international des termes littéraires* și a inițiat anul trecut redactarea în comun a unei *Istории a literaturilor de limbi europene* și continuarea aceluia *Répertoire chronologique des littératures modernes*, (condus de P. Van Tieghem, 1935). Numeroase alte asociații internaționale cu profil limitat de studii cercetează, în colaborare și prin congrese, probleme ca: teatrul, barocul, Voltaire, Rousseau, Veacul luminilor, studii slave. În domeniul nostru, lucrează Institutul de studii sud-est europene, contribuind la dezvoltarea istoriei literare privită în optica comparatistă.

Aceste dialoguri internaționale au marcat progrese vădite în sensul revendicărilor formulate deopotrivă din Est și din Vest față de școala europeană. Tematica și dezbaterile Congreselor de la Fribourg, Strasbourg și Belgrad, la care am participat, au reprezentat o orientare spre un orizont mondial de cercetare, spre baza social-politică a influențelor literare, o îndrumare hotărâtă spre studii opere literare, privite ca structuri unitare și vrednice de o analiză atentă pe baze psihologice, lingvistice, stilistice și prozodice, în aplicarea metodelor structuralismului, afirmate cu autoritate și în acest domeniu de puternica școală comparatistă americană.

O panoramă foarte bine documentată și critică a situației actuale a studiilor comparatiste ne oferă, într-o sinteză originală, volumul deja menționat *La littérature comparée*, semnat de doi specialiști francezi de prestigiu, Claude Pichois și A. M. Rousseau. Autorii declară de la început: „Internaționalism nu înseamnă eclectism... Orice studiu literar fără o doctrină este pierdere de vreme”. De aceea, preocupările de istoric literar ale primului autor se îmbină cu celea de filozof și teoretician ale colaboratorului său. Ei se situează „pe deasupra” școlilor comparatiste de astăzi aflate în competiție. „Astfel, aceste pagini încearcă să reflecte o lege vitală a oricărei critici literare”. Consecvenți acestor principii, ei operează simultan pe două planuri, istoric și filozofico-teoretic, fuziune fericită de diacronie și sincronie.

Capitolul I, *Naștere și dezvoltare*, reia istoricul literaturii comparate, ca domeniu și termen, arătând odată mai mult că acesta, deși impropriu, a rămas în circulație în lipsa altuia mai potrivit. Tradițiile comparatismului datează de mult, dar pionierii disciplinei apar în secolul al XIX-lea, încă de la 1840, când metodele comparative din biologie se aplică în literatură și în critică. „Primele cuceriri” se produc spre sfîrșitul veacului, la De Sanctis, Hugo Meltzl, profesor la Cluj, Mathew Arnold și M. Posnett în Anglia, Moritz Carrière și Th. Süpfle în Germania, Virgile Rossel în Elveția. Dar literatura comparată ca știință aparține inițiativelor lui Max Koch în Germania, lui Louis Betz, J. Texte, Brunetière, Faguet și Fr. Loliée în Franța, rusului Alexandru Veselovski și lui Irving Babitt în America. Despre o școală comparatistă se va vorbi efectiv odată cu „Revue de littérature comparée” din 1921, unde conduc savanți de autoritate mondială, înconjurați de o splendidă echipă

internațională, odată cu pătrunderea disciplinei comparatiste în universitățile din Franța și alte țări apusene. Cunoscuta „Bibliothèque de littérature comparée”, continuată de „Études de littératures étrangères et comparées”, ca anexe ale revistei, depășesc astăzi 200 de volume, semnate de cercetători de pretutindeni, dar formați mai ales la Paris.

Cl. Pichois și A. M. Rousseau urmăresc apoi înflorirea de după al doilea război a literaturii comparate, când are loc „era congreselor” diferitelor Asociații naționale și a celei internaționale. Printre țările care și-au organizat asociații naționale se citează Franța, Statele Unite ale Americii, cu o viguroasă reacție de esență universalistă, structuralistă și estetică, Japonia, Coreea de Sud și Algeria. Nu au asemenea asociații, chiar când au dezvoltat serioase școli comparatiste: Belgia, Olanda, Spania, Italia, Germania, Elveția, Anglia, țările de Est, Ungaria, U.R.S.S. și Cehoslovacia posedă și institute de cercetări cu acest profil. România este tratată sumar, amintindu-se doar școala de literatură comparată „clasică” cu N. Iorga, D. Russo, Al. Marcu, Ch. Drouhet, B. Munteanu și... Alecsandri, apărut aici printr-o eroare inexplicabilă. Printre „noile focare” sînt amintite Australia, India, Siria și Israel.

Capitlul *Schimburi literare internaționale* dezvoltă vechea teză a școlii franceze, devenită europeană. Se stăruie asupra unor probleme noi, ca rezultat al divergențelor sovietice și americane. *Cunoașterea limbilor* formează acum un postulat major al disciplinei. Autorii acordă o importanță deosebită „călătorilor” și „călătorilor”, ca mijloace de cunoaștere și de relații internaționale, fermenți activi de înnoire. Ei pun în lumină „colectivitățile”, răspîntiile culturale unde se produc schimburi rodnice, editurile și bibliotecile, saloanele cosmopolite ca acel al Dnei de Staël. Printre „instrumentele” disciplinei se amintesc „literatura tipărită”, „traducerile și adaptările”, studiate în mod deosebit pentru tehnica și estetica lor, privite pe baze lingvistice și estetice. Ca „lucrări de inițiere” autorii indică volume ale unor „intermediari”, după formula lui Paul Van Tieghem, antologii cu ecou larg și presa de informație internațională, în continuă dezvoltare în veacul nostru. Amintim că astăzi UNESCO urmărește atent și activ problema traducerilor din limbi africane și asiatice, pentru a înlesni cunoașterea tuturor literaturilor din lume.

În paragraful *Soartă literară, succes, influență, izvoare*, autorii dezvoltă tezele școlii de la „Revue de littérature comparée”, pe care le depășesc însă prin ideea de „rezistențe” întîmpinate față de influențe, prin aceea de „afinități” între scriitori pe bază de dispoziții temperamentale comune, de pildă, Baudelaire și Edgar Poe, Stefan Georg și Baudelaire. Ca element mai nou, se dă o importanță deosebită factorului receptor: scriitorii, mediul, specificul condițiilor social-istorice în care se fructifică o influență literară. Recunoaștem aici rezultatul pozitiv al confruntării de la Congresul din Fribourg în această problemă. Influența literară este tratată acum ca un „catalizator”, capabil să provoace și să grăbească reacții creatoare, fără a îndepărta pe scriitorii de la specificul gândirii și al artei lor literare. Adesea o influență îi ajută să capete conștiință de personalitatea lor și s-o manifeste. Un citat din Philarete Chasles, de la 1837 ilustrează ideea: „Popoarele nu se îmbogățesc prin împrumuturi formale, dar printr-o îndelungată infiltrație a principiilor care reinnoiesc viața lor intelectuală”.

În acest sens, se pune un semn de întrebare asupra formulei mult folosită de comparatiști și totuși ambiguă, *X și Y*, care presupune apropierea între doi scriitori cu aspecte comune, fără a preciza dacă este vorba de influențe sau de simple analogii între ei. Ideea de *relații între literaturile naționale*, pe care se sprijină materialul lui M. F. Guyard din 1961, este completată cu acea de *raporturi* mai complexe depășind frontierele a două țări. Dar Cl. Pichois și A. M. Rousseau apără totuși cu dreptate metodele riguroase, ale erudiției franceze, care presupun cercetări minuțioase de opere, traduceri, presă, corespondență a scriitorilor, memorii manuscrise chiar și orice fel de mărturie, care atestă circulația și ecoul internațional al ideilor, al sentimentelor, al temelor și al modurilor de expresie literară. Relațiile binare, prezentate cu preferință de M. F. Guyard, iau acum amploarea unor raporturi dintre popoare, ducînd în literatură la „imagini și

psihologie, a popoarelor", așa cum se oglindesc ele în operele literare, uneori cu greșeala de optică a legendei și a mitului care se încheagă în jurul națiunilor, greșit cunoscute, fie din miopie politică, fie din prejudecăți sau naționalism șovin. Să ne amintim imaginea idilică a Angliei din *Lettres philosophiques* ale lui Voltaire sau pe cea a Germaniei din *De l'Allemagne* al dnei de Staël.

Plecând de la o frază a lui Paul Van Tieghem, care considera literatura comparată ca „un instrument de înțelegere internațională”, ca „un nou umanism”, autorii noului volum, *La littérature comparée*, discută metodele unei „istorii literare generale”, „istorie literară internațională” la Van Tieghem, devenită la americani „general literature” și o „filozofie a literaturii”, la germani, „Literaturwissenschaft”, în țările socialiste, „literatură universală”, dominată de o „știință literară”, cu filozofie proprie de esență marxistă.

„Topica” acestei „literaturi generale” se sprijină pe criterii ca genurile literare” recunoscute, la un congres mondial special, ca mijloace de organizare, pe „concepțiile de viață”, pe „stiluri” (petrarchism, baric, clasicism, luminism, romantism, realism, expresionism, suprarealism, existențialism), studiate toate pe baze lingvistice; au făcut-o deja E. R. Curtius în *La Littérature européenne et le Moyen Âge* (1948) sau E. Auerbach în *Mimesis* (1946).

„Literatura universală”, acea *Weltliteratur*, întrevăzută de Goethe, își lărgeste acum mult domeniul, cuprinzând toate continentele, așa cum o cerea Étiemble la Congresul de la Fribourg. În aceste condiții, trebuie să părăsim criteriul istoric al influențelor, depistate după cronologie și relații directe, și să admitem *parallelisme* și *analogii*, rezultate între literaturi foarte îndepărtate, unde totuși condiții analoge au determinat structuri asemănătoare. Cum se explică istoric formele de pre-romantism chinezesc situat de Étiemble înaintea celui european? Iată de ce Institutul de istorie literară ale Academiei din Moscova și Leningrad elaborează acum un mare tratat de *Literatură universală* în 6 volume, întemeiat pe raporturi, interferențe și analogii literare, considerând, la Congresul de la Belgrad din 1967, prea redus proiectul Asociației internaționale de literatură comparată de a redacta în colaborare o *istorie a literaturilor de limbi europene*, formulă de altfel confuză, contestată sever deopotrivă de comparatiștii sovietici și de cei americani.

Prin „literatură universală”, Cl. Pichois și A. M. Rousseau înțeleg o istorie comparată a literaturilor, privite după criterii anumite: perioade istorice, generații literare, concepții de viață și stiluri, ducând astfel la o „sociologie a literaturii universale”, analogă cu sociologia literaturii naționale, studiată astăzi temeinic la Institutul de Sociologie a faptelor literare, organizat de Robert Escarpit la Bordeaux. Autorii nu-și ascund rezervele față de marile „ansambluri literare” încercate de O. Walzel, P. Van Tieghem, Paul Hazard și W. Friederich și față de însumările destul de vagi sprijinite pe tipuri eterne de cultură, ca *eonul* (substanță veșnică) dionisiac opus *eonului* apolinian al clasicismului.

În problema periodicizării literaturii comparate, discutată și ea la un congres comparatist francez, nu se ajunge nici aici la soluții valabile. Se acceptă periodicizarea pe curente literare, deși ele apar în epoci deosebite în diferite țări. Chiar ideea de generații literare, studiată de Henri Peyre, este considerată acceptabilă ca criteriu pe plan comparatist.

Paragraful *Filozofia literaturii* arată, odată mai mult, ce importanță are, pe plan mondial, fixarea valorii termenilor de istorie literară printr-un *Dicționar internațional al termenilor literari*, ca acei care se redactează acum din inițiativa A.I.L.C. Ceea ce americanii numesc, după volumul lui R. Wellek și A. Warren, *Theory of literature*, germanii *Allgemeine Literaturwissenschaft*, noi înșine *Teoria literaturii* sau *Știința literaturii*, este în sensul volumului francez comentat o teorie a literaturii, în înțelesul dat de noi. Autorii se conduc chiar după marele tratat american al lui Wellek și Warren, acceptat în linii mari pentru capitolul *Tratarea intrinsecă a operei*, în intervenția problemelor de expresie literară comparată în procesul de creație (tipuri de stil, prozodie, imagini, simboluri și mituri, genuri literare tratate comparatist). Ei mai cer însă ca literatura comparată să privească

de pildă și legătura cu artele contemporane, analogiile cu curente și stilurile artistice pe plan internațional.

Precizez că, după concepția românească actuală, așa cum a fost formulată de Al. Dima, în sesiunea specială de la Academie, în iunie 1967 și în volumul *Conceptul de literatură universală și comparată* (1967), în literatura comparată se studiază desigur arta literară specifică, prin problemele științifice particulare ale creației artistice, limbă, sintaxă, stil și prozodie privite comparatist, urmărind unitatea dialectică între conținut și mijloacele de expresie. Dar „filozofia literaturii comparate” propriu-zisă trebuie să meargă mai departe, la esența artei literare, la o estetică a creației, aducând astfel o contribuție specifică la estetica generală.

Capitolul *Istoria ideilor* ne readuce la paginile cuprinse sub același titlu din manualul mai vechi al lui Paul Tieghem, care credea chiar că literatura comparată trebuie, „să fie goliță de orice valoare estetică și să primească o valoare istorică”, afirmație contrazisă deja de școala americană, de pe poziții structuraliste și de Étienne în polemica *Comparaison n'est pas raison*. Acesta propunea chiar o „stilistică comparată”, o „metrică comparată”, un studiu comparat al imaginilor, al „structurilor literare”, o „poetică comparată”, probleme puse totuși în același timp pe plan diacronic, istoric-evolutiv și descriptiv-structuralist.

„Ideile filozofice și morale”, „ideile științifice”, „ideile politice” sînt de fapt aspecte din literatura comparată, dar privite sub aspectul lor de creație literară, cu mijloace lingvistice și stilistice. Tot așa, „tradițiile și curente de sensibilitate”, „literatura și artele frumoase”, „conceptele literare” se integrează în preocupările comparatiste, însă cu rezerva de mai sus, dezvoltată de autori în paragraful *Pericole și limite*, care ne reamintește criteriul estetic, așa de important în cercetarea de literatură comparată.

Capitolul cel mai nou al volumului este desigur *Structuralismul literar*, problemă pusă și de Sorin Alexandrescu în comunicarea sa, *Structuralismul în literatura comparată*, prezentată anul trecut la sesiunea de literatură comparată de la Academie. Autorii francezi declară de la început că preferă formula *Analiză și critică literară structuralistă*. Aici intervine contribuția necesară în știința literară actuală a lingvisticii, a psihologiei, a sociologiei, a esteticii traducerilor. Aceasta ne duce la considerația acordată structurii operelor literare ca obiect principal de analiză pentru comparațiști. „Astfel, scriu ei, se vor putea compara opere pe care nu le leagă nicio cauzalitate directă, dar care posedă o comunitate de structură și de funcție”. Găsim aici ideea analogiilor și a paralelismelor, teoretizată de Al. Dima la sesiunea Academiei deja amintită. „O analiză gramaticală și stilistică (frecvența cuvintelor și a expresiilor) completează metoda printr-o vedere interioară”, precizează manualul francez.

În *tematologia*, pusă astfel din nou în discuție, după discreditul care acoperise acum 30 de ani acea *Stoffgeschichte*, tratată odinioară, e drept, descriptiv, fără orizont și condamnată ca neistorică și neștiințifică, figurează acum o serie de categorii ingenioase clasate în *Imaginarul* (*L'Imaginaire*) și *Realul*, ca izvoare de teme literare în circulație mondială. În *Imaginar* ar intra: *miraculosul folcloric*, tradițiile populare, încă vii în regiuni ca Scandinavia, Europa Centrală sau America de Sud. Nu se menționează aici și Răsăritul Europei, unde creația cultă nici nu poate fi înțeleasă fără contribuția folclorului și fără folclorul comparat. Urmează *fantasticul livresc* și *miturile* antice și moderne, cu nenumăratele lor reluări în literatura modernă și contemporană (Prometeu, Orfeu, Medeea, Ifigenia, Oedip, Amfitrion etc.). Din lumea *realului*, privit larg, se rețin *tipurile psihologice și sociale, personajele literare* (Faust, Don Juan, Alexandru, Cezar, Ioana d'Arc, Napoleon), *lucruri și situații* ca sentimentul morții sau al naturii, cu toate elementele ei, cel cosmic, fauna și flora, orașele, situații ca războiul și pacea, răzbu-narea, peregrinajul. Este caracteristică în acest sens tema Congresului Federației internaționale de limbi și literaturi moderne de la Strasbourg în 1966, *Realul în literatură și limbă*, unde foarte multe comunicări au dezvoltat tocmai prezența stră-ruitoare a poeziei, a lirismului, a fantasticului, a vizionarului, incluse dialectic în plină imagine realistă a vieții. Cu un an mai devreme, Raymond Jean publicase

eseul *La Littérature et le Réel*, iar în 1967 apărea la Budapesta un volum colectiv de studii *Littérature et réel*, publicat de Institutul de istorie literară al Academiei maghiare.

Pe aceeași linie structuralistă se situează *Morfologia literară*, care tratează aspecte ca *formele de compoziție* (sonetul, piesa de teatru, romanul), în fine, *genurile literare* (poezia, proza, teatrul, romanul epistolar, romanul evolutiv (bildungsroman)). Tot așa, *formele de elocuție* sînt propuse ca teme de studii comparatiste. „Stilul nu-i numai omul, dar epoca, națiunea, educația“, afirmă autorii. Aici intră și problemele multiple ale stilisticii comparate, pe baze lingvistice și estetice, expresia metaforică, imaginile, versificația comparată, poemul în proză etc.

Ca ecou al tendințelor din „noua critică franceză“, unde fenomenologia lui Gaston Bachelard, psihologia lui J. Starobinski, psihocritica lui Ch. Mauron, psihanaliza lui Ch. Baudoin, sociologia marxistă a lui Lucien Goldman, sartrismul lui S. Doubrovski au aruncat lumina noi asupra „lunii imaginare“ a scriitorilor, privity în adîncime, nu fără destule riscuri, — ni se indică pentru studiu comparatist ceea ce autorii numesc *Fenomenologia transpunerii literare*. Tentative recente ca *Le Poétique* de Mikel Dufrenne (P.U.F., 1963), *La Poésie* de Georges Jean (Du Seuil, 1966) și gruparea de conferințe *Les Chemins actuels de la critique*, publicată de Georges Poulet (Plon, 1967) revelează năzuința curajoasă a criticilor de a privi adînc în lumea interioară a scriitorilor, din care se desface, lucid și laborios, creația artistică. Volumul comparatist al lui Michel David *La Psychoanalyse nella cultura italiana* (Torino, Bordighieri, 1966) dă indicații prețioase asupra noii optici aduse de doctrina freudiană în veacul nostru.

„Transpunerea literară“ este tocmai procesul de elaborare artistică al scriitorului. Din universalul său imaginar, unde lumea exterioară și cea interioară, vizibilul și invizibilul, se învălmășesc adesea copleșitor, el trebuie să extragă o creație limpezită și definitivă, imagine artistică a lumii lui spirituale. Privite sub acest raport, teme de traгіsm actual, timpul și spațiul, condiția umană, sentimentul absurdului, revolta, analizate comparatist, pot ajuta o mai justă înțelegere a creației originale și naționale. Prin insistența acordată acestor aspecte, se înlătură tendința comparatiștilor americani structuraliști de a topi operele într-un fel de universalism, unde structurile, studiate tehnic, suprimă oarecum creația națională. Raportarea lor la tiparele structurale universale, în loc să se refere la caracterul popular și național al operelor, nu poate fi acceptată de știința noastră literară.

Sînt de acord cu locul larg acordat problemei traducerilor în volumul lui Cl. Pichois și A.M. Rousseau. După unele priviri sumare asupra esteticii traducerilor, se recomandă despuierea și interpretarea atentă a acestor „belles infidèles“, cum li s-a spus odinioară, operație ușurată astăzi de mașinile electronice, care nu fac fișe greșite. „Infidelitatea semnificativă“, considerată ca „criteriu nou“ în aprecierea traducerilor, constituie o idee fecundă. La Fontaine, tradus de Tudor Arghezi, devine un fabulist de tip arghezian și o creație românească.

Autorii au motive valabile să trateze traducerea legată de „alchimia verbului“. După un referat prezentat de mine, ca bază a unui colocviu științific la Cursurile de vară de la Sinaia din 1965, cu tema *Ecourile operei lui M. Eminescu și I. Creangă în literatura universală*, au intervenit la discuții: P. Gsell, fonetician francez pentru aspectul fonetic din traduceri, psihologul Jean Brun, pentru cel psihologic, Ladislau Gáldi, pentru cel stilistic și prozodic, Alain Guillermeu, eminescolog care nu crede în traducerea poeziei și alții. Iată puncte de vedere complexe care pot descuraja pe traducători, dacă nu sînt ei înșiși scriitori și poeți, și care pot totuși orienta pe criticul traducerilor.

Structuri permanente și variante particulare este titlul unui paragraf care, deși admite diferențierea structurilor după scriitori, pledînd pentru „un spirit de sinteză internațională care să înlocuiască o retorică și o poetică pur și simplu cosmopolită“, exprimă totuși speranța autorilor într-o unitate necesară și în „unele principii permanente necesare înțelegerii lor“.

Spirite sistematice, cei doi comparațiști francezi simți nevoia să dea o definiție a literaturii comparate. Ei propun două. Ambele reflectă concepția lărgită și adâncită de astăzi a disciplinei, prin noile tendințe manifestate în ultimii ani. Iată prima:

„Literatura comparată este arta metodică, prin cercetarea legăturilor de analogie, de înrudire și de influență, de a apropia literatura de celelalte domenii ale expresiei sau ale cunoștinței, sau faptele și textele literare între ele, distante sau nu în timp și spațiu, cu condiția ca ele să aparțină mai multor limbi sau mai multor culturi, chiar dacă ele fac parte dintr-o aceeași tradiție, pentru a le descrie, a le înțelege și a le gusta mai bine”.

A doua definiție, „mai lapidară”, dar eronată, ține seama de faptul că limbile de expresie literară formează celule restrinse, care nu trebuie studiate izolat și că „literatura este una din manifestările specifice ale activității spirituale ale omului, ca și arta, religia, acțiunea politică și socială”. Autorii afirmă chiar: „ea poate fi studiată deci ca funcție fundamentală fără considerație de timp și loc”, idee infirmată de știința literară, pentru că ea nu ține seama de specificul național. Iată textul acestei definiții:

„Literatura comparată: descriere analitică, comparație metodică și diferențială, interpretare sintetică a fenomenelor literare interlingvistice și interculturale, prin istorie, critică și filozofie, pentru a înțelege mai bine literatura ca înțelegere specifică a spiritului uman”.

Observ că niciuna din aceste definiții nu indică rolul literaturii comparate în mai buna înțelegere a literaturilor naționale, deși Claude Pichois, în referatul său despre *Moștenire națională și tendințe cosmopolite ca fermenți literari*, prezentat la Congresul comparatist de la Fribourg, în 1964, își exprima părerea că orice comparatist trebuie să aibă la bază literatura sa națională, în jurul căreia să-și organizeze studiul asupra literaturilor străine. Chiar și aici se afirmă: „Să fim mai întâi specialistul înrădăcinat puternic în autenticul național; restul va veni pe deasupra”.

Consecvenți cu profilul de manual și călăuză al colecției U₂, autorii adaugă un capitol de *Statuti practice*, unde ei încearcă un portret ideal al comparatistului, ca *fizionomie și fiziologie*, în sensul opției particulare a unui cercetător cu orizont larg și cu pregătire multilaterală: cunoaștere de limbă străină, lecturi întinse în limbile de origină, pregătire istorică, estetică și filozofică, capacitate de a analiza textele pe bază lingvistică, cu dar de intuiție artistică, capabil să descopere înrudiri și filiații spirituale între scriitori.

Ca ilustrare a acestui aspect practic, autorii încheie volumul cu un tablou critic și selectiv, bogat totuși și actual, al *instrumentelor* de ordin bibliografic (26 pagini): bibliografii periodice, comparatiste, generale, naționale, relative la relațiile dintre literaturi, la marile perioade de istorie literară; periodice comparatiste, generale, naționale, relative la relațiile dintre literaturi, la marile perioade de istorie literară; periodice comparatiste; sinteze; culegeri de lucrări; Acte ale Congreselor de literatură comparată; enciclopedii, dicționare, repertorii; lucrări despre folclor, teme și motive; biografii universale; cronologie; terminologie literară; bibliografii relative la relațiile între literaturile naționale; lucrări despre traduceri; bibliografii pe grupuri de țări; studii despre călători.

*

În concluzie, micul volum *La littérature comparée* de Claude Pichois și A. M. Rousseau reușește să cuprindă într-un spațiu redus un tablou organizat și metodic al problemelor literaturii comparate ca disciplină științifică, obiective, metode și perspective. Aflăm în aceste pagini, scrise cu un subtil simț al nuanțelor, optica cea mai recentă a acestei discipline umaniste, privită, cum o afirmă autorii, „pe deasupra” școlilor comparatiste în competiție. Ei reușesc să ne dea o expunere sistematică și clară a metodelor de cercetare, sugestive pentru orice critic și istoric literar, impunând convingător comparatismul ca un mod larg și cuprinzător de a înțelege și valorifica literaturile naționale într-un context istoric,

analizate pe baze structuraliste și proiectate pe plan universal. Lucrarea constituie un adevărat model de sinteză foarte bogat informată și luminoasă prin liniile directoare date acestei științe în zilele noastre. Ea poate servi cu succes la orientarea comparatismului românesc.

După sesiunea specială de literatură comparată, organizată anul trecut la Academie, unde s-au expus 22 de comunicări, publicate acum în volum, și după experiența Congresului Asociației Internaționale de literatură comparată de la Belgrad din același an, unde 7 comparatiști români au putut afirma unele puncte de vedere personale, s-a impus nevoia de a organiza în fine o Asociație românească de literatură comparată. Inițiativa a obținut în principiu sprijinul Ministerului Învățământului și al Academiei. Urmează să trecem la organizarea efectivă a acestei Asociații care, afiliată la Asociația Internațională, lucrând cu un plan unitar și coordonat de cercetări, cu rezultate publicate într-o revistă românească de literatură comparată și cu manifestări științifice pe plan internațional, va putea să ne afirme în competiția mondială, unde intervenim cu mare întirziere față de alte țări din Europa Centrală și din sud-estul Europei.

Tudor Vianu ne-a lăsat exemplul strălucit al unor lucrări comparatiște de mare prestigiu: „Revista de filologie romanică și germanică”, „Secolul 20”, „Studii de literatură universală”, „Analele” universităților noastre au adus contribuții prețioase de acest profil. Însă a lipsit o organizare a acestor activități disperate. În această muncă anevoioasă de coordonare, va trebui să ținem seama de situația concretă a țării și literaturii noastre, așezată la o răspintie între Est și Vest, unde s-au confruntat, apoi s-au contopit culturi foarte deosebite: cultura populară autohtonă, care nu a fost încă suficient valorificată, cea neogrecă, cea bizantină, cea slavă, umanismul apusean cu tradiția lui latină, urmat de seria de curente și stiluri, de la baroc până la formele de modernism cele mai avansate de astăzi. S-a constatat că cei mai mulți comparatiști români au cercetat mai ales probleme legate de relațiile noastre cu Apusul: Franța, Germania, Italia, Anglia, Spania. Deși vecini apropiați cu popoarele din U.R.S.S., cu țări slave ca Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria și Iugoslavia sau cu Ungaria, s-au cercetat prea puțin schimburile culturale întreținute totuși activ cu ele. Problema privește deopotrivă literatura populară din sud-estul Europei și din lumea balcanică, și literatura zisă cultă. Folclorul răsăritean comparat are deja la noi câteva realizări valoroase, dar, față de obligația pentru cercetător de a cunoaște limbi slave și balcanice, chiar dialecte din aceste regiuni, specialiștii sînt încă destul de rari. Raporturile culturale și literare cu popoarele vecine au fost iarăși puțin studiate din aceleași motive. Asociația internațională de studii slave, congresele de folcloristică, Institutul de studii sud-est europene au incitat spre asemenea studii comparatiște, în care au apărut și teme privind legenda unor eroi naționali români, ca Mihai Viteazul, răspîdită pe teritoriul slav. Vor trebui dezvoltate lucrări relative la istoria ideilor și a filozofiei, în care limba și literatura română au servit la răs-pîndirea ideologiilor. Sînt necesare bibliografiile ale acestor probleme, alături de cercetări privitoare la țara noastră, așa cum a fost văzută și înțeleasă în literaturile străine.

O dată cu încadrarea literaturii române în literatura universală, prin curente literare naționale cu aspecte originale și prin opere de valoare mondială, vom cerceta și contribuția noastră directă la literaturile străine. Alături de „scriitorii români de expresie franceză”, există și categoria celor deveniți scriitori francezi ca Tristan Tzara, Eugen Ionesco, Pius Servien, Al. Ciorănescu, Mircea Eliade, Em. Cioran și alții.

La Congresul de la Belgrad, echipa de comparatiști români s-a angajat să colaboreze la redactarea *Istoriei literaturilor de limbi europene*. Prof. Al. Dima a fost cooptat membru în comisia de coordonare a acestei importante lucrări de colaborare internațională. La propunerea delegației noastre, s-a aprobat crearea, în cadrul Secției de literatură universală și comparată de la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu” din București a unui centru de studii compara-

tiste, cu sarcina de a elabora lucrări preliminare pregătitoare pentru acea *Istorie a literaturilor de limbi europene*. Centrul român va prelua sarcina de a redacta studii relative la un curent literar european. Cu acest prilej, el va urmări și alte probleme implicite: metodologia literaturii comparate, periodizarea literaturii comparate, formarea și dezvoltarea curentelor literare europene cu aspectele lor naționale și originale, curentele literare românești considerate în cadrul larg al literaturii universale, contribuții românești la literatura mondială (problemă deja schițată de Tudor Vianu), specificul național ca criteriu de universalitate literară, contribuția literaturii comparate în crearea unei filozofii a creației artistice, estetica traducerilor literare etc.

Institutele Academiei și catedrele universitare vor fi solicitate să colaboreze, prin câțiva specialiști, la aceste lucrări de colectiv, la care vor contribui și comparațiști străini. Conferința de literatură comparată, programată de Institutul de istorie și teorie literară pentru anul 1969, cu invitați străini, va însemna o dovadă că ne-am înțeles rolul de cercetători într-un domeniu de mare răspundere; vom afirma totodată o concepție românească de literatură comparată, sinteză originală între tradițiile disciplinei și ideologia unei țări socialiste hotărâtă să-și studieze științific literatura națională, făcând-o cunoscută și peste hotare².

² După tipărirea acestui text, au apărut două volume care indică un reviriment promițător pentru organizarea și orientarea comparatismului românesc. *Studii de literatură comparată* (București, Editura Academiei, 1968, 294 p.), publicat sub redacția prof. univ. Al. Dima și prof. univ. M. Novicov, cuprinde cele 22 de comunicări prezentate de cercetătorii noștri la sesiunea organizată în 1967 la Academie de Institutul de istorie și teorie literară din București, 4 comunicări din acelea expuse la Congresul A.I.L.C. de la Belgrad și una la Institutul „Maxim Gorki” din Moscova. Iar volumul deosebit de valoros *Principii de literatură comparată* al prof. Al. Dima (București, Editura pentru literatură, 1969, 257 p.), este prima lucrare românească originală de sinteză asupra metodologiei acestei discipline, privită aici sub optica nouă a științei marxist-leniniste și a problemelor specific naționale.